

Предговор

ФИЛОСОФИЯ, РЕЛИГИЯ, БОГОСЛОВИЕ

При написването на настоящата книга дадох своя принос три български институции – Философският факултет към Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”, Богословският факултет към Софийския университет “Св. Климент Охридски”, Катедра по философия на религията към Института за философски изследвания при Българската академия на науките. Това обяснява защо книгата съдържа **три основни раздела** и Приложение. Отделните раздели са концептуално обвързани. Приложението разяснява допълнително редица актуални философски и богословски идеи, което позволява настоящата книга да се разглежда като колективна монография.

Философията и религията могат да се разглеждат като феномени на човешката история. Те са и феномени на днешната цивилизация. Развитието на съвременната метафизика изисква изясняване на това взаимоотношение. Последното има своя особена специфика в българската традиция. Най-вече това е характерно за метафизиката на исихазма. Съзерцанието е основен принцип на богословието и на метафизиката. Когато човек види себе си в Бога (трета глава) той би следвало да осъзнае, че неговата душа е Бог в материята. Ако човек види себе си в Бога той ще бъде просветлен, защото няма как да отхвърли всеобхватната пълнота на чистата божествена природа, обозначавана като върховно Благо. Бог може да бъде отхвърлен и чрез атеистическата “вяра”. От времето на Кант знаем, че с еднаква сила може да се докаже както наличието на Бог, така и Неговото отсъствие и поради това проблемът за **вярата** се раздвоява и е въпрос на личен избор. Вярата в Бога е необходима, когато богословите и философите трябва да съзерцават Бог като висша цел на техния разум. Днес можем да кажем, че истинският богослов би следвало да притежава собствено **метафизично мислене** като негова естествена способност. Последната се реализира чрез вярата, когато се свързва с интелекта. Отхвърлянето на метафизиката като естествена

способност е всъщност отхвърляне на разумното мислене на човека според което той се отличава от животното. Според Константин-Кирил Философ човек съществува между Бога (и божествената природа) и безсловесните животни. В зависимост от своя ценности избор той се приближава или към едното, или към другото.

В историята на човечеството религията и философията не само си взаимодействат в качествата на религиозна философия или теология, но понякога дори си съперничат. Когато религията се интелектуализира тя лесно преминава в теология или рефлектира в сферата на философията. Тогава тя се разкрива и като **философия на религията**. В други случаи се обособява онтотеологията. Самото християнство чрез участието на интелекта излъчва от себе си **християнската философия**, която е съотнесена предимно с Новозаветния катехизис. Паралелно с нашето християнство се развива и неговата категориална рефлексия като богословие (теология) и философия на името. Показателно е, че последната се усъвършенства исторически като любов към Истината, Мъдростта и като **Любомъдрие**. В исихастките традиции любовта към мъдростта се схваща като “външна философия” (Григорий Палама), изразена по категориален (и понятиен) начин. Любомъдрието в исихастките традиции е **вътрешна философия**, в която преобладава богосъзерцателният подход. Определяща роля тук играят Божествените Имена като несътворени енергии и като Божествени Умове. Най-високо в Небесната йерархия на исихазма се намира Словото (Логоса) като род без вид, а най-ниско материята като вид без род. Между тях се разполагат Божествените Имена от деветстепенната Небесна йерархия. Показателно е, че този модел се използва за изясняване произхода на логиката.

Философията и християнството (като религия) се съотнасят дори посредством схващането за трите “лица” на Бога – Любов, Мъдрост и Истина. В метафизично отношение това са три трансцендентни принципа, които играят ролята на основополагащи идеи във **философията на религията**.

Ще напомним, че философията е критикувана като “слугиня на богословието” (теологията), но още по-неприемливо е тя да е слугиня на антагонистичната класова борба, като оправдава “морално” насилието. От времето на Кант научната философия се утвърждава като метафизика. Именно в това отношение най-добре тя играе ро-

лята на методология и евристика. Самото метафизично мислене като **естествена способност** утвърждава и богословието като наука, която има за свой основен предмет върховното Благо (Светата Троица). Както философията, така и богословието включват Вплътеното Слово, т.е. Бог Син. Светият Дух е духът на Истината, който прави възможен **живия смисъл** в теологията и фундаменталната онтология. На този проблем в историята на българската философия специално внимание обръща Янко Янев.

Все пак, когато се говори за философията като за “слугиня” трябва да се има предвид дали тя върви след господарката-царица и придържа нейната пищна рокля, за да не се влачи по земята или със светилник в ръка – върви пред своята господарка и осветява нейния път. Последното може да се открие в историята на взаимоотношението между философията и теологията (богословието). Известният античен философ Климент Александрийски има предвид тази просветляваща функция на философията, която се разглежда в първа глава на настоящата книга. Философията на Името е онтологичен проблем.

Известно е, че метафизиката на християнската философия утвърждава своята предметност като една божествена реалност (realität). Тук ще добавим, че от гледна точка на Бог Син (като Слово) онтологичната реалност е ноологична. В този дух ще напомним за Евангелие от Йоан, според което Словото е в началото “и Словото беше у Бога, и Бог бе Словото” (Йоан 1:1). Това Евангелие е ориентирано към философите и към самата философия на името. Словото изрича божествените имена.

Всъщност *realist* е този, който отстоява философския реализъм, а не сетивния свят извън човека. Необходимо е да се отчита съществената разлика между онтологичната божествена реалност и наивния реализъм. Последният е преодолян както от философията като метафизика, така и от богословието. Реализмът (*realismus*) е схващане за висшата действителност, която би следвало да има божествена природа и при това в известен смисъл да се намира в свръх-съществуващото Благо. Тук е необходимо да се има предвид, че реализмът като философска нагласа всъщност противостои на идеализма. Философията като метафизика разграничава реализма от идеализма. Може да се каже че в известен смисъл наивният реализъм

се утвърждава дори от такъв философ като Димитър Михалчев, отстояващ философията на Ремке. Според наивния реализъм предметният свят като нещо дадено е точно такъв какъвто го възприемаме. От историята на философията знаем, че съществува т.нар. **трансцендентен реализъм**, както Кант нарича своята философия. Терминът обаче е въведен от Е. Фон Хартман. В този дух Кант говори за трансцендентална естетика. Според философията на Кант пространството и времето на природата (схващана в Православието като естествено откровение) са “форми на нагледа”. Това, което е трансцендентално, е независимо от индивидуално-психическата конституция на човека. Показателно е, че критическият реализъм се основава и на връзката между **мисленето и вярата**. В това отношение критическият **реализъм** може да послужи като (добра) основа за изясняване на отношението между философията като метафизика и богословието. В този смисъл критическата философия следва да приеме общите “родови” понятия на философията като метафизическа реалност. Известно е, че на реализма като философско учение противостои номинализъмът. В историята на философията доминиращо влияние има реализъмът, към който се отнасят неореализъмът и християнската философия. Възшност реализъмът се интересува от отговора на въпроса: по какъв начин е дадена в съзнанието на човека и в неговото мислене логосната (и ноологичната) реалност. Застъпеният в настоящата книга (в гл. 1) екзистенциализъм също следва да се отнесе към реализма на съществуващото. Реалността във философията се свързва с метафизичното познание от принципи. Реалността е нещо, което съществува само по себе си, но чрез философията и теологията тя трябва да стане елемент на човешкото съзнание и самосъзнание.

Християнската философия изразява своя религиозен възглед за жизненото поведение на човека и света, но в съответствие с вярата. Последната е свързана с личния катехизис. Всеки философ притежава един или друг катехизис, който има определящо влияние върху неговата **философия** и свързаната с нея картина (модел) на света. Религиозната вяра е съотнесена с определени метафизични идеи и с начина на тяхното осмисляне. Това се отнася преди всичко до висшите цели на метафизическия разум. Тук определяща роля

следва да играе **метафизиката като естествена способност**, свързана с проблема за истината. В християнската философия тази истина е съотнесена с вярата, нравствения дълг и висшите божествени цели на разума. Християнството изисква познанието на нашия нравствен дълг под формата на божествена Истина. Това обяснява защо християнската религия не може да се представи само под формата на чувство.

Тук участва и интелектът под формата на Логос, разгледан в книгата като висше единство, като род без вид, който противостои на вида без род. Логосът (Словото) е самосъзнанието на духовната природа. Светата Троица предпоставя висшите нравствени цели на християнската философия. Християнската философия изучава реалността на най-общото като съществуващо и то във връзка със Светата Троица като единотроичен Бог и като върховно Благо.

Метафизичният смисъл на идеята за Бога в настоящата книга може да се схваща като трансцендентен принцип и като върховно Благо. Тук са особено значими следните проблеми: Възникване на философската идея за Бога и формирането на философски понятия като преход от мита към Логоса. Идеята за Бога и понятието “религия”. Отношението философия и религия като метафизичен проблем. Отношението философия – богословие (теология) и онтотеологията. Митичната представа за Бога и архетипът светлина. Богът в Стария Завет (Тората, Талмуда), богът на Новия Завет и проблемът за свободата на човешкия дух. Триединният и единотроичен Бог в християнската философия. Монотеистичният Бог като всеобхватно битие и като чиста природа на Словото (Логоса). Бог и неговите форми на битие, божествени образци, Божествени Умове и Божествени Имена (исихазъм). Идеята за Бога в орфизма и представата за Небето. Древнобългарският бог Тангра, коренът “тан”, “тин” и идеята за Небето. Идеята за Бога в догръцката митология и гръцката философия. Бог като неподвижен двигател и Първата философия като метафизика. Бог като идея на идеите (ейдос на ейдосите, име на всички Имена). Бог като форма на формите (Аристотел). Идеята за Бога и онтологичният модел на античната философия. Триадата ЕДНО – УМ – КОСМИЧЕСКА ДУША. Върховното благо

(Едно) като идея на идеите и като абсолютна Идея. Върховното Благо и красивото само по себе си. Доброто само по себе си и отношението му към върховното Благо. Философският Бог като Причина на причините. Небесните чинове като Божествени Имена. Богът като свобода и свободата като битие на Бога. Идеята за Бога и причинността по свобода (а не по необходимост). Безусловното и върховното Благо като Битие. Стремещът към свободна изява на човешкия дух – теология и философия. Философията като начин на Битие чрез родовите понятия на мисленото. Трите лица на Бога – Любов, Мъдрост и Истина, като трансцендентни принципи и като основополагащи идеи във философията и теологията. Непознатият и непознаваем Бог. Непознаваемият Бог като висша цел на разума и като основополагащ принцип на философията и богословието. Вяра и Разум, вяра и Истина, вяра и знание. Доколкото взаимоотношението между философията и богословието касае човека и неговото бъдеще, то има и свой **етико-антропологичен** профил. Това касае и ценностите на съвременната цивилизация. Книгата доразвива идеите от историята на българската философия на следните автори: Д. Сапунджиев (проф. архим. Евтимий), Ив. Панчовски (1941 г.), митроп. Стефан (1934 г.), Г. Пашев (1923 г.), Д. Пенев (1942 г.) – негов племенник е Стефан Пенев, автор в настоящата книга.

Евлоги Данков

7 януари 2006 г.
Св. Йоан Предтеча
и Кръстител (Ивановден)